

Олена Подворна

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО РОСІЇ ТА США: ПОЛІТИЧНО-ВІЙСЬКОВА ПЛОЩИНА

Ця стаття присвячена питанню співробітництва Росії та США в рамках їхнього стратегічного партнерства у політично-військовій площині. Розглядаються питання, які стосуються проблем дотримання режиму нерозповсюдження та процесу роззброєння. Стаття охоплює часовий період від 1992 року, моменту проголошення стратегічного партнерства, по 2004 рік.

Ключові слова: міжнародна безпека, національна безпека, стратегічне партнерство, режим нерозповсюдження, процес роззброєння, ядерні озброєння, зброя масового знищення, стратегічна стабільність.

Елена Подворная. Стратегическое партнерство России и США: политико-военная плоскость

Данная статья посвящена вопросу сотрудничества России и США в рамках их стратегического партнерства в политико-военной плоскости. Рассматриваются вопросы, касающиеся проблем соблюдения режима нераспространения и процесса разоружения. Статья охватывает временной период от 1992 года, момента провозглашения стратегического партнерства, по 2004 год.

Ключевые слова: международная безопасность, национальная безопасность, стратегическое партнерство, режим нераспространения, процесс разоружения, ядерные вооружения, оружие массового поражения, стратегическая стабильность.

Olena Podvorna. U.S. – Russia Strategic Partnership: political-military dimension

Article deals with the question of the U.S. – Russia cooperation in political-military sphere within the framework of their strategic partnership. Disarmament process and observance of non-proliferation regime are key issues of the investigation in the article. The paper implies period from declaration of strategic partnership, since 1992 till 2004.

Key words: international security, national security, strategic partnership, non-proliferation regime, disarmament process, nuclear weapons, weapons of mass-destruction, strategic stability.

Теоретичне підґрунтя

Стратегічне партнерство США та Росії було проголошене в 1992 році. Варто підкреслити, що в Росії офіційного документа під назвою *Концепція Російської Федерації стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки* не існує. Натомість сама концепція реалізується на основі двосторонніх офіційних документів, угод, договорів, декларацій, спільних заяв найвищих державних осіб та офіційних документів Російської Федерації (концепції національної безпеки, концепції зовнішньої політики і концепції військової політики Росії [10; 8; 6; 7; 2]).

Аналогічна ситуація в Сполучених Штатах Америки. *Концепція Сполучених Штатів Америки стратегічного партнерства з Російською Федерацією* була вироблена на основі офіційних державних документів США (стратегії національної безпеки, зовнішньої і військової політики [22; 23; 24; 25; 26; 47; 41; 40; 28]), двосторонніх документів між США і Росією, угод, декларацій, договорів, щорічних послань Президента США до Конгресу США, доповідей стосовно ядерної стратегії США та інших документів.

Нормативну базу реалізації стратегічного партнерства у військово-політичній площині складають такі головні двосторонні документи та міжнародні договори: Декларація Президента Джорджа Буша старшого і Президента Бориса Єльцина про нові відносини з Кемп-Девіда від 1992 року, Хартія російсько-американського партнерства і дружби, Ванкуверська декларація від 1993 року, Московська декларація від 1994 року, Спільна заява Президента Сполучених Штатів Америки і Президента Російської Федерації про співпрацю, стабільність і ядерну безпеку від 1994 року, Спільна заява про параметри майбутнього скорочення ядерних озброєнь від 1997 року, Спільна заява президентів щодо Договору ПРО від 1972 року (1997), Спільна заява щодо принципів стратегічної стабільності, Спільна заява про виклики спільній безпеці на порозі ХХІ століття від 1998 року, Спільна заява щодо співпраці в сфері стратегічної стабільності, Спільна американсько-російська заява “Ініціатива співп-

раці в сфері стратегічної стабільності” від 2000 року, Спільна декларація Президентів Росії і США про нові стратегічні відносини між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки від 2002 року, Спільна заява Президента Російської Федерації Володимира Путіна і Президента Сполучених Штатів Америки Джорджа Буша молодшого про нові відносини між Росією і США, Звернення Президента Джорджа Буша молодшого до обох палат Конгресу від 20 вересня 2001 року, Звернення Президента В. Путіна до російського народу від 24 вересня 2001 року, Спільна заява Президента Володимира Путіна і Президента Джорджа Буша молодшого про нові стратегічні відносини, міжнародні договори: Договір СТАРТ-I, Договір СТАРТ-II, Договір ПРО, Договір ДЗЗСЄ та інші документи [5; 21; 1; 9; 17; 18; 33; 19; 14; 16; 42; 43; 15].

Також варто підкреслити, що процес вироблення офіційних документів як Росії, так і США підлягав впливу як подій на міжнародній арені, так і внутрішнього розвитку кожної з держав. Отже, ці документи відображають відмінне сприйняття та розуміння питань, які є предметом стратегічного партнерства двох держав, та різні підходи щодо їх вирішення. Саме цим пояснюється турбулентний процес реалізації стратегічного партнерства в цілому, та у політично-військовій площині зокрема.

Предмет політично-військового діалогу

Сфера співробітництва США і Росії на політично-військовій площині включає в себе достатньо широке коло питань. Особливу увагу присвячено проблемі зброї масового знищення. Ця проблема є складною і містить у собі дії обох держав як щодо різних видів зброї масового знищення (контроль над розповсюдженням зброї масового знищення та процес роззброєння), так і щодо держав, котрі прагнуть її отримати. Саме тому в статті буде проведений аналіз таких проблем як стратегічні озброєння, Договір ПРО, Договір ДЗЗСЄ, програма Нанна-Лугара з точки зору їхнього впливу на процес реалізації стратегічного партнерства у політично-військовій площині.

До інших питань, які також визначають предмет сфери політичного діалогу, належать: процес розширення НАТО, співпраця в рамках антитерористичної коаліції та дії кожної з держав щодо окремих регіонів (СНД, Балкани, Азіатсько-Тихоокеанський регіон та Близький Схід). Проте ці питання не є предметом розгляду даної статті.

Проблема нерозповсюдження зброї масового знищення

Завершення “холодної війни” сприяло появі іншого підходу в обох державах до проблеми нерозповсюдження зброї масового знищення, яка під час “холодної війни” була підпорядкована утриманню радянсько-американського балансу стратегічних сил з метою недопущення ядерної війни [48, 710].

Одним з найголовніших елементів співробітництва США і Росії в рамках стратегічного партнерства, який повністю відповідає національним інтересам і інтересам безпеки Росії, а також національним інтересам і інтересам безпеки США, є проблема дотримання режиму нерозповсюдження зброї масового знищення та процесу роззброєння, з особливою увагою до ядерної зброї [21; 1; 9; 17; 5; 32].

Більше того, проблема нерозповсюдження зброї масового знищення, насамперед ядерної, була тісно пов'язана з питанням забезпечення регіональної безпеки та запобіганням появі конфліктів на глобальному та локальному рівнях. Такий взаємозв'язок може бути пояснений тим, що зміни міжнародного середовища на зламі 80-90-х років ХХ століття проявили суттєву трансформацію регіональних конфліктів та їхніх наслідків для регіональної безпеки і міжнародної безпеки, враховуючи зростаючі процеси інтернаціоналізації і глобалізації міжнародного життя [36, 105-121; 27, 584].

Одночасно необхідно підкреслити, що в процесі реалізації цієї цілі (дотримання режиму нерозповсюдження зброї масового знищення, особливо ядерної) стратегічного партнерства, Росія виступала також об'єктом дій Сполучених Штатів Америки, а не лише суб'єктом. Росія сама була джерелом загроз національним інтересам США внаслідок наявності в неї зброї масового знищення, значних запасів матеріалів, технологій та значної кількості спеціалістів, які уможливають отримання такої зброї, в умовах радикальної внутрішньої трансформації. Отже, головним положенням концепції Сполучених Штатів Америки стратегічного партнерства з Росією стало переконання, що внаслідок того, що Росія є одночасно і суб'єктом, і об'єктом в процесі дотримання режиму нерозповсюдження, найкращим забезпеченням їхньої національної безпеки, котра розглядається в категоріях нового мислення, буде залучення Росії до співпраці в рамках стратегічного партнерства [30, 22-23].

Аналіз двосторонніх офіційних документів і документів, що стосуються національної безпеки кожної з держав окремо, а також реконструкція концепції стратегічного партнерства кожної з держав окремо показують, що цілями спільної політики США і Росії стали:

- протидія розповсюдженню зброї масового знищення і засобів її доставки та недопущення її отримання державами з ворожими намірами, або терористичними групами [39, 6];
- запобігання знаходженню зброї масового знищення і засобів її доставки на території держав з високим рівнем внутрішньої нестабільності (держави, що утворились після розпаду СРСР);
- запобігання збільшенню кількості держав, що мають зброю масового знищення, в тому числі ядерну, та засоби її доставки шляхом вироблення системи заохочувань з метою переконання держав припинити розробку їхніх програм по виробленню зброї масового знищення.

Іншим виміром співробітництва стала діяльність, спрямована на дотримання існуючих міжнародних договорів, що визначають умови володіння різними видами зброї (біологічної, хімічної, звичайної, ядерної), та недопущення їхнього порушення [14]. Це, насамперед, стосувалось Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 року (ДНЯЗ) [34, 111-112], підписання нових договорів з особливою увагою до питання перевірки виконання їхніх положень, та застосування санкцій за порушення договорів з метою забезпечення національної і міжнародної безпеки. Проблемним питанням у двосторонніх відносинах стала нератифікація США Договору про всеосяжну заборону випробувань ядерної зброї від 1996 року (Договір ВЗВЯЗ) [39, 9].

Політика США і Росії щодо проблеми нерозповсюдження особливе відображення знаходила на регіональному рівні, зокрема на просторі держав СНД. Власне в контексті питання дотримання ДНЯЗ та необхідності забезпечення контролю щодо зброї масового знищення, в тому числі ядерної, слід розглядати їхню діяльність щодо передачі Російській Федерації як єдиній спадкоємиці СРСР зброї масового знищення, яка після розпаду СРСР залишилась також на території України, Казахстану і Білорусі. Результатом цього стало підписання 23 травня 1992 року Лісабонського Протоколу до Договору СТАРТ-I (ратифі-

кованого Україною, Білоруссю і Казахстаном), підписання 3 січня 1993 року Договору СТАРТ-II, Московської декларації від 1994 року та Спільної заяви Президента Сполучених Штатів Америки і Президента Російської Федерації про співпрацю, стабільність та ядерну безпеку від 28 вересня 1994 року. В цих документах містяться положення щодо співпраці з метою зменшення наявних арсеналів озброєнь та з метою запобігання розповсюдженню наявної зброї масового знищення, насамперед ядерної.

Стратегічні озброєння

Стратегічні озброєння були предметом усіх договорів з роззброєння в період радянсько-американської конфронтації. В 1987 році між США і СРСР був підписаний перший двосторонній договір щодо скорочення озброєнь – Договір про ліквідацію ракет короткого і середнього радіусу дії (Договір INF), який передбачав скорочення тактичних ядерних боєголовок середнього і короткого радіусу дії [49, 546].

На початку 90-х років були підписані Договори СТАРТ-I і СТАРТ-II, які стосувались скорочення наступальних стратегічних озброєнь. Договір СТАРТ-I від 1991 року передбачав скорочення засобів доставки стратегічної ядерної зброї [46, 91]. Договір СТАРТ-II від 1993 року передбачав радикальне скорочення наступальних стратегічних озброєнь і засобів їхньої доставки обох держав та широкий діапазон засобів перевірки [12, 27-30, 38-39; 46, 217].

Процес ратифікації і реалізації Договору СТАРТ-II в 90-х роках був ускладнений внаслідок сукупності внутрішніх чинників в обох державах і з цієї точки зору може розглядатися як приклад серйозного ускладнення процесу реалізації стратегічного партнерства, хоча був спрямований на досягнення цілей цього партнерства, які повинні були сприяти забезпеченню національної безпеки кожного зі стратегічних партнерів і міжнародної безпеки.

Ратифікація Договору СТАРТ-II в Росії була ускладнена внаслідок того, що Російська Федерація ставила її в залежність від позиції США щодо Договору ПРО, тому що виконання положень Договору СТАРТ-II за умови виходу США з Договору ПРО і побудови нової системи протиракетної оборони означало би ослаблення здатності російських ядерних сил до удару у відповідь і означало би порушення стратегічної стабільності.

В березні 1997 року був прийнятий узгоджений пакет поправок щодо Договору СТАРТ-II, який з часом знайшов свій вираз у формі Протоколу до Договору СТАРТ-II і декількох інших документах щодо Договору ПРО, підписаних 26 вересня 1997 року [46, 218]. Сенат США виразив згоду на ратифікацію Договору СТАРТ-II в 1996 році, хоча Президент США не вніс на засідання Сенату США Протоколу до Договору СТАРТ-II і пакету домовленостей в справі Договору ПРО, підписаних в 1997 році. Натомість Росія обумовлювала набуття чинності Договором СТАРТ-II від ратифікації Сенатом США вищезазначених двосторонніх документів від 1997 року [49, 547; 34, 91].

Договір СТАРТ-II і пакет домовленостей у справі Договору ПРО були ратифіковані Росією лише 14 квітня 2000 року. Ратифікація була обумовлена двома застереженнями: необхідністю продовження переговорів щодо підписання Договору СТАРТ-III та застереженням, котре вказувало, що вихід США з Договору ПРО призведе до виходу Росії з Договору СТАРТ-II [20]. Ратифікація Договору СТАРТ-II означала, з однієї сторони, продовження процесу скорочення стратегічних озброєнь, а з другої, дозволяла зберегти певну кількісну рівновагу між ядерними потенціалами Росії і США [46, 218].

В 2001 році Російська Федерація оголосила про свій вихід з Договору СТАРТ-II, оскільки Сполучені Штати Америки повідомили 13 грудня 2001 року Росію про свій вихід з Договору ПРО.

Варто підкреслити, що паралельно відбувався процес вироблення Договору СТАРТ-III. З одного боку, він був спрямований на подальше скорочення стратегічних озброєнь. З другого боку, цей процес був розпочатий Росією, котра не була в змозі здійснювати відповідний контроль над власним арсеналом озброєнь, особливо беручи до уваги той факт, що час експлуатації озброєнь, які Росія мала право мати згідно з положеннями Договорів СТАРТ, добігав кінця [34, 91-92].

Співробітництво з метою забезпечення стратегічної стабільності та забезпечення національної і міжнародної безпеки, включно з внутрішніми політичними змінами в кожній з держав, призвели до вироблення нового підходу в сфері безпеки, результатом чого стало підписання юридично обов'язкового Договору між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки про скорочення стратегічних наступальних озброєнь

єнь 24 травня 2002 року в Москві [3]. Договір передбачає лише зменшення кількості операційних боєголовок, а не їхнє фізичне знищення. Договір передбачає зменшення і скорочення виключно ядерних боєголовок. Одночасно кожна держава має право визначати склад і структуру своїх стратегічних наступальних озброєнь в рамках визначеної кількості боєголовок, розміщених на визначених компонентах ядерної тріади [3].

Проте, незважаючи на підписання цього Договору, США залишаються єдиною військовою потужною державою, оскільки зарезервували для себе можливість відтворення свого ядерного потенціалу шляхом повернення складованих зарядів до тих, які залишились на балістичних снарядах, оскільки на відміну від Росії, вони не будуть здійснювати безповоротного скорочення. Сполучені Штати Америки і Російська Федерація ратифікували цей Договір в 2003 році.

Одночасно ці договори стали важливими чинниками посилення режиму нерозповсюдження ядерної зброї, що також було однією з цілей стратегічного партнерства Росії та США, а також було інструментом досягнення цієї цілі.

Договір ПРО

В тісному зв'язку з питанням скорочення наступальних озброєнь знаходилась проблема протиракетної оборони і Договору ПРО від 1972 року (Anti-Balistic Missile (system) Treaty), збереження якого в контексті інших договорів з роззброєння гарантувало забезпечення стратегічної стабільності та балансу сил США і Росії [17].

Договір ПРО був заключний під час "холодної війни", головною його ціллю було гарантування стратегічної рівноваги між тогочасними великими державами, яка спиралась на гарантію взаємного знищення. Проте в умовах нового міжнародного середовища цей Договір проявив різні підходи США і Росії щодо системи протиракетної оборони. США розглядали його як такий, що не відповідає новим загрозам національної та міжнародної безпеки і вимагає модернізації [29, 493]. Натомість Російська Федерація вважала існуючу систему протиракетної оборони адекватною новим загрозам. Більше того, вона сприймалась як головний елемент системи національної безпеки як США, так і Росії та міжнародної безпеки [31, 15-16]. Також слід вказати, що позиція Російської Федерації може бути витлумачена її побоюваннями, оскільки перегляд Договору

ПРО за умови ратифікації Договору СТАРТ-II означає суттєве ослаблення оборонних здатностей Росії. Ситуація була додатково ускладнена внаслідок розширення НАТО в другій половині 90-х років.

Більше того, від 1996 року Сполучені Штати Америки здійснювали політику на знаходження можливостей побудови національної протиракетної системи, ціллю якої повинна була стати оборона території США від удару балістичних ракет з боку “держав-ізоїв”. Однак Росія ставила під сумнів вірогідність ракетного удару з боку “держав-ізоїв”, використовуючи при цьому засоби дипломатичного характеру здійснення тиску на США (підписання спільних декларацій і виголошення спеціальних заяв в ході зустрічей з Китаєм, Південною Кореєю і з європейськими союзниками США) [38, 41-43]. В другій половині 90-х років цей супротив Росії став елементом її концепції багатополарності.

З плином часу в США ідея створення системи протиракетної оборони була модифікована в напрямку створення її не виключно національною, але такою, яка би також включала європейських союзників США і Росію [48, 719; 38, 11].

Після президентських виборів у США в 2000 році була розпочата політика на розвиток нової системи протиракетної оборони в контексті трансформації підходу нової адміністрації США до забезпечення національної та міжнародної безпеки. 13 грудня 2001 року США вийшли з Договору ПРО і він перестав бути дійсним 13 червня 2002 року [4]. Натомість Російська Федерація вийшла з Договору СТАРТ-II. Також було оголошено, що майбутні стратегічні наступальні сили Росії будуть здатні подолати систему протиракетної оборони США [31, 17]. В цьому контексті заяву Російської Федерації слід розглядати не як повернення до риторики періоду “холодної війни”, а як підкреслення її інтересів безпеки.

Проте США і Росія, незважаючи на ліквідацію Договору ПРО, оголосили про продовження їхньої співпраці в сфері протиракетної оборони щодо спільного творення системи протиракетної оборони [31, 19-20].

Отже, проблема ревізії Договору ПРО через побудову нестратегічної протиракетної оборони стала прикладом ускладнення співпраці обох держав у політично-військовій площині внаслідок впливу чинників внутрішнього характеру в Росії і

США, та наявності різних підходів до розуміння і забезпечення безпеки правлячими елітами США і Росії.

Договір ДЗЗСЄ

Договір ДЗЗСЄ (Treaty on Conventional armed Forces in Europe) був розроблений у період “холодної війни” і відображав баланс сил в двополярному світі шляхом визначення колективного ліміту для п’яти категорій озброєнь, котрі вважаються наступальними, а також засобів перевірки дотримання цього Договору [37, 157]. Проте розпад біполярної системи змінив структуру сил на європейському континенті. Найголовнішою проблемою для російської безпеки стала проблема так званих флангових обмежень, рамки яких згідно з положеннями Договору ДЗЗСЄ суттєво знижували здатність забезпечувати російську безпеку на південних і західних кордонах Росії [13, 136–142].

Небажання західних держав погодитись на перегляд Договору ДЗЗСЄ, на необхідності чого Росія наполягала від 1993 року, призвело до ускладнення відносин Росії і США та Росії і НАТО, оскільки трактувалось росіянами як небажання враховувати її інтереси безпеки. Проблема перегляду Договору була прив’язана Росією до проблеми розширення НАТО на Схід, оскільки це розширення змінювало баланс сил у Європі не на користь Росії, а також трансформувало архітектуру європейської безпеки.

У ході переговорів Росії і НАТО було прийняте зобов’язання всіх держав-учасниць НАТО щодо перегляду Договору ДЗЗСЄ, яке було зафіксоване в Основоположному Акті Росія – НАТО від 1997 року.

Адаптований Договір ДЗЗСЄ до вимог безпеки у сучасному міжнародному середовищі забезпечив новий баланс сил у Європі. В адаптованому Договорі були враховані вимоги безпеки кожного з учасників, в тому числі через впроваджені засоби перевірки. Незважаючи на те, що згідно з Договором НАТО зберегло військову перевагу над Росією, не можна говорити про існування військової загрози національній безпеці Російської Федерації, оскільки положення Договору унеможливають виникнення такої ситуації внаслідок впровадження визначених національних лімітів, лімітів щодо розміщення і переміщення звичайних озброєнь в Європі. Також слід вказати, що на Російську Федерацію не був покладений обов’язок зменшення національних лімітів, а в державах, які мають спільні з Росією

кордони, заборонено розміщення надмірних військових сил. Також була вирішена проблема флангових обмежень, яка становила предмет особливого занепокоєння Росії в контексті забезпечення її національної безпеки [46, 239-242].

Адаптований Договір ДЗЗСЄ був підписаний в 1999 році. Однак цей Договір ще не вступив у силу, хоча Російська Федерація ратифікувала його в 2004 році. Решта держав-учасниць Договору обумовлювали його ратифікацію дотриманням Росією її зобов'язання щодо виводу її військових баз з території Грузії і Молдови, що було узгоджено в адаптованому Договорі ДЗЗСЄ [35, 552].

Програма Нанна-Лугара

Співробітництво обох держав з метою запобігання розповсюдженню зброї масового знищення та технологій її виробництва мало також інший вимір. В цьому контексті особлива увага повинна бути приділена програмі Нанна-Лугара (Cooperative Threat Reduction Act program), яка була прийнята Конгресом США в 1991 році. Сфера співпраці США і Росії в рамках цієї програми включає такі питання: ліквідація зброї масового знищення і процес роззброєння; процес нерозповсюдження та дотримання контролю над озброєннями, які зберігаються на території Російській Федерації; демілітаризація та військова конверсія. В рамках програми Нанна-Лугара Росія отримала понад 1 млрд. дол. Співпраця США і Росії в рамках цієї програми в економічній площині передбачала закупки Сполученими Штатами Америки урану, отриманого після демонтажу ядерних боєголовок в Росії та плутонію, необхідного для вироблення ядерної зброї [11, 15; 46, 226]. Слід також вказати, що США обмежили фінансування цієї програми в 1999 році внаслідок підозр щодо нецільового використання наданих фінансових засобів [34, 109-110].

Розглядаючи наслідки реалізації цієї програми слід вказати на двостороннє зізнання США і Росії в тому, що Росія не дотрималась графіку виконання цієї програми [44].

Потрібно також вказати, що в 2002 році під час саміту G-8 в Кананаскіс (Канада) було прийнято рішення про надання Росії 20 млрд. дол. протягом наступних десяти років на ліквідацію російської зброї масового знищення [45; 27, 587].

Варто однак підкреслити, що програма Нанна-Лугара вважається обома сторонами однією з найбільш ефективних, ре-

зультати діяльності якої призвели до значного зниження загрози від зброї масового знищення, що одночасно є однією з цілей стратегічного партнерства Росії і США.

Замість висновків

Діалог Росії та США у політично-військовій площині в рамках їхнього стратегічного партнерства був доволі складним.

Найголовнішою основою розбіжностей виявилось різне розуміння національних інтересів і загроз національній безпеці в пізньовестфальському міжнародному середовищі кожною державою окремо [32, 111]. Також можна говорити про те, що ані політичні еліти США, ані політичні еліти Росії протягом 90-х років, аж до подій 11 вересня, не були готові до нового розуміння поняття "безпека" як у національному вимірі, так і міжнародному, а також до появи нової ієрархії загроз та викликів, тобто до появи пізньовестфальського міжнародного середовища.

Проте події 11 вересня та зміни міжнародного середовища змусили правлячі політичні еліти США та Росії усвідомити факт неподільності міжнародної і національної безпеки. Це, в свою чергу, призвело до перегляду політики співробітництва у політично-військовій площині з метою максимального її пристосування до потреб забезпечення безпеки кожною з держав, як і до вимог забезпечення міжнародної безпеки, за допомогою не лише традиційних засобів з урахуванням характеру загроз та викликів.

Резюмуючи, варто вказати, що співпраця Росії та США в цій сфері розширилась після подій 11 вересня 2001 року, і обидві держави від того часу продовжують застосовувати спільні зусилля, аби контролювати процес нерозповсюдження зброї масового знищення, який в якісно нових умовах міжнародного середовища з кожним роком стає все більш актуальним.

Джерела та література

1. Ванкуверская декларация // Дипломатический вестник. – 1993. – № 7-8. – С. 18-19.
2. Военная доктрина Российской Федерации. – Режим доступа: http://nvo.ng.ru/wars/2000-04-28/4_doctrine.html
3. Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о сокращении стратегических наступательных потенциалов : від 24 травня 2002р. – Режим доступа: <http://archive.kremlin.ru/events/articles/2002/05/40041/148529.shtml>
4. Заявление Президента Российской Федерации В. В. Путина в связи с решением администрации Соединенных Штатов Америки о

выходе из Договора по Противоракетной Обороне 1972 года 13 декабря 2001г. // Дипломатический вестник. – 2002. – № 1. – С. 48.

5. Кемп Дэвидская декларация Президента Джорджа Буша и Президента Бориса Ельцина о новых отношениях // Дипломатический вестник. – 1992. – № 4-5. Спецвыпуск. – С. 12.

6. Концепция внешней политики Российской Федерации // Дипломатический вестник. – 1993. – январь.

7. Концепция внешней политики Российской Федерации // Дипломатический вестник. – 2000. – № 8. – С. 3–11.

8. Концепция национальной безопасности Российской Федерации // Дипломатический вестник. – 2000. – № 2. – С. 3–13.

9. Московская декларация // Дипломатический вестник. – 1994. – № 3–4. – С. 12–14.

10. Политика национальной безопасности Российской Федерации (1996-2000), проект доктрины национальной безопасности, утвержденной Президентом Б. Ельциным в 1997 году // Независимая газета (приложение). – 1996. – 23.05. – С. 1–3.

11. Рогов С. М. Ядерное оружие в многополярном мире / С. М. Рогов // США: экономика, политика, идеология. – 1998. – № 8. – С. 3–18.

12. Рогов С. М. Договор о дальнейших сокращениях стратегических наступательных вооружений. Аналитический доклад Центра по национальной безопасности и международным отношениям / С. М. Рогов, М. И. Герасев, С. К. Ознобищев, В. М. Суриков, А. В. Суриков // США: экономика, политика, идеология. – 1993. – № 4. – С. 27–42.

13. Россия: в поисках стратегии безопасности. Проблемы безопасности, ограничения вооружений и миротворчества / под ред. А. Г. Арбатова. – М.: Наука, 1996. – 335 с.

14. Совместная декларация Президента В. В. Путина и Президента Дж. Буша о новых стратегических отношениях между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки : від 24 травня 2002 р. – Режим доступу: <http://www.armscontrol.ru/START/RUS/docs/jointdecl0602.htm>

15. Совместное заявление Президента В. В. Путина и Президента Дж. Буша о новых стратегических отношениях // Дипломатический вестник. – 2003. – № 6. – С. 56–57.

16. Совместное заявление Президента Российской Федерации В. В. Путина и Президента Соединенных Штатов Америки Дж. Буша о новых отношениях между Россией и США : від 13 листопада 2001 р. – Режим доступу: <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2001/11/30514.shtml>

17. Совместное заявление Президента Российской Федерации и Президента Соединенных Штатов Америки о сотрудничестве, стабильности и ядерной безопасности // США: экономика, политика, идеология. – 1995. – № 1. – С. 119–121.

18. Совместное заявление Президентов Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки о принципах стратегической стабильности // Дипломатический вестник. – 2000. – № 7. – С. 15–16.

19. Совместное российско-американское заявление “Инициатива по сотрудничеству в области стратегической стабильности” // Дипломатический вестник. – 2000. – № 10. – С. 16–18.

20. Федеральный закон о ратификации Договора между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о дальнейшем сокращении стратегических наступательных вооружений // Дипломатический вестник. – 2000. – № 6. – С. 22–26.

21. Хартия российско-американского партнерства и дружбы // Дипломатический вестник. – 1992. – № 13–14. – С. 7–11.

22. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, February 1995. – Access mode: www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-9502.pdf

23. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, February 1996. – Access mode: www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm

24. A National Security Strategy for a New Century. The White House, May 1997. – Access mode: www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss9705.htm

25. A National Security Strategy for a New Century. The White House, October 1998. – Access mode: www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-9810.pdf

26. A National Security Strategy for a New Century. The White House, December 1999. – Access mode: www.dtic.mil/doctrine/jel/other_pubs/nssr99.pdf

27. Anthony I. Kontrola zbrojeń w nowym środowisku międzynarodowym / I. Anthony // Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje / red.: R. Kuźniar, Z. Lachowski. – Warszawa: PISM, 2003. – S. 581–594.

28. Aspin L. Report on the BOTTOM-UP REVIEW, October 1993. – Access mode: www.fas.org/man/docs/bur/index.html. – Title from screen.

29. Bowen W. Q. Missile defence and the transatlantic security relationship / W. Q. Bowen // International Affairs. – 2001. – Vol. 77, № 3. – P. 485–507.

30. Christopher W. America’s Leadership, America’s Opportunity / W. Christopher // Foreign Policy. – 1995. – № 98. – P. 6–27.

31. Ivanov I. The Missile-Defense Mistake / I. Ivanov // Foreign Affairs. – 2000. – Vol. 79, № 5. – P. 15–20.

32. Ivanov I. S. The New Russian Diplomacy / I. S. Ivanov. – Washington: Brookings Institution Press, 2002. – 203 p.

33. Joint Statement on Common Security Challenges at the Threshold of the Twenty-First Century. – Access mode: <http://0-www.gpo.gov.library.colby.edu/fdsys/pkg/WCPD-1998-09-07/pdf/WCPD-1998-09-07-Pg1696.pdf>

34. Kile S. N. Kontrola i nierozprzestrzenianie zbrojeń nuklearnych / S. N. Kile // Kontrola zbrojeń. Rozbrojenie u progu XXI wieku / red.: A. D. Rotfeld. – Warszawa: PISM, 2002. – S. 85–127.

35. Kobieracki A. Kontrola zbrojeń konwencjonalnych CFE jako polska przepustka do NATO / A. Kobieracki // *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – koncepcje – instytucje* / red. : R. Kuźniar, Z. Lachowski. – Warszawa : PISM, 2003. – S. 537–554.

36. Kukułka J. Procesy internacjonalizacji i współzależności w stosunkach międzynarodowych / J. Kukułka // *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, funkcjonowanie* / red. : E. Halizak, R. Kuźniar. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1994. – S. 105–140.

37. Malak K. Czynniki wojskowe w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej (1991-2000). Rozprawa habilitacyjna / K. Malak. – Warszawa : Akademia Obrony Narodowej, 2001. – 254 s.

38. Malec M. NMD. Amerykański program obrony przeciwrakietowej / M. Malec, P. Durys, P. Pacholski. – Warszawa-Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001. – 55 s.

39. Malec M. Proliferacja broni masowego rażenia i środki jej przenoszenia – aktualne wyzwania / M. Malec, P. Durys, P. Pacholski. – Warszawa-Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2001. – 47 s.

40. National Military Strategy: Shape, Respond, Prepare Now: A Military Strategy for a New Era. – Access mode: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nms/>

41. National Military Strategy. The White House, February 1995. – Access mode: www.fas.org/man/docs/nms_feb95.htm

42. President George W. Bush's Speech to both Houses of Congress. Thursday, 20 September 2001 // *European Security*. – 2001. – Vol. 10, № 4. – P. 112–121.

43. President Vladimir Putin's Address to the Russian Nation. 24 September 2001 // *European Security*. – 2001. – Vol. 10, № 4. – P. 122–123.

44. Russia's Mountain of WMD // *The Christian Science Monitor*. 2004. – 18 Feb. – Access mode: <http://www.csmonitor.com/2004/0218/p08s03-comv.html>

45. Statement by G8 leaders. The G8 Global Partnership Against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction. – Access mode: http://www.canadainternational.gc.ca/g8/summit-sommet/2002/global_partnership-partenariat_mondial.aspx?lang=eng

46. Topolski I. Siła militarna w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej / I. Topolski. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2004. – 292 s.

47. The National Security Strategy of the United States of America, September 2002. – Access mode: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf>

48. Walker W. Nuclear order and disorder / W. Walker // *International Affairs*. – 2000. – Vol. 76, № 4. – P. 703–724.

49. Yost D. S. Russia's non-strategic nuclear forces / D. S. Yost // *International Affairs*. – 2001. – Vol. 77, № 3. – P. 531–551.